

РОЗДІЛ 5 ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.22

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

LABOR CONTRACT AS THE BASIS FOR THE EMERGENCE AND IMPLEMENTATION OF LABOR RIGHTS OF POLICEMEN

Бортник С.М.,

*кандидат юридичних наук,
декан факультету № 2*

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті досліджується трудовий договір як підстава виникнення та реалізації трудових прав поліцейських. Розглянуто доктринальні дослідження та наукову літературу, яка визначає окремі питання щодо трудового договору як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських. Аналізується сучасне законодавство, яке здійснює правову регламентацію трудового договору (контракту) поліцейських. Запропоновано власне бачення щодо ефективності договірної регулювання як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських.

Ключові слова: трудовий договір, виникнення та реалізація трудових прав, поліцейський, доктринальні дослідження.

В статье исследуется трудовой договор как основание возникновения и реализации трудовых прав полицейских. Рассмотрены доктринальные исследования и научная литература, которая определяет отдельные вопросы трудового договора как основания возникновения и реализации трудовых прав полицейских. Анализируется современное законодательство, которое осуществляет правовую регламентацию трудового договора (контракта) полицейских. Предложено собственное видение относительно эффективности договорного регулирования как основания возникновения и реализации трудовых прав полицейских.

Ключевые слова: трудовой договор, возникновение и реализация трудовых прав, полицейский, доктринальные исследования.

The article examines an employment contract as the basis for the emergence and implementation of labor rights of policemen. Doctrinal studies and scientific literature are considered, they define separate issues regarding the employment contract as the basis for the emergence and implementation of labor rights of policemen. The article analyzes modern legislation which regulates the labor contract of police officers. The vision of the effectiveness of contractual regulation as the basis for the emergence and implementation of labor rights of policemen is proposed.

Key words: labor contract, emergence and implementation of labor rights, police, doctrinal studies.

Актуальність. Право на працю є одним із основних конституційних прав громадян України, гарантованим ст. 43 Конституції України, згідно з якою кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Слід зауважити, що здебільшого своє право на працю працівники реалізують шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою, при цьому вони можуть укладати трудовий договір на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін. Попри це, в Україні з реформуванням правоохоронної системи на сьогодні загострилось питання щодо створення належних гарантій трудових прав поліцейських. Оскільки сучасні соціально-економічні реалії потребують нового концептуального підходу до

регулювання трудових відносин. У зв'язку з чим вважаємо за необхідне дослідити трудовий договір (контракт) як підставу виникнення та реалізації трудових прав поліцейських.

Ступінь розробленості. Окремі питання щодо дослідження трудового договору як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських були предметом дослідження таких видатних вчених: Н.Б. Болотіної, П.Д. Пилипенка, В.І. Прокопенка, С.П. Маврина, Є.Б. Хохлова, О.А. Мирошниченко, Н.М. Вапнярчука, В.В. Жернакова, С.О. Іванова, К.Ю. Мельника, О.М. Обушенка, С.М. Прилипка, Г.І. Чанишевої, В.І. Щербини, О.М. Ярошенка та інших авторів. Попри це, слід зауважити, що, незважаючи на значну кількість наукових пошуків, які присвячені діяльності поліцейських, недостатня увага приділена саме дослідженню трудового договору як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських.

Метою цієї статті є дослідження трудового договору як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження трудового договору як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських вважаємо за необхідне розглянути наукові пошуки вчених щодо окремих питань предмета нашого дослідження. З цього приводу заслуговує на увагу думка П.Д. Пилипенка, який вказує, що Кодекс законів про працю України (КЗпП) передбачає фактично дві підстави виникнення трудових правовідносин: трудовий договір та контракт [2]. Разом із цим учений пропонує виділяти й інші підстави, а саме акт призначення на посаду; акт обрання на посаду; рішення конкурсної комісії; судові рішення про укладення трудового договору; направлення на роботу уповноваженим законом органом у рахунок встановленої квоти [3, с. 103–117]. Іншої думки дотримується К.Ю. Мельник, а саме підставами виникнення трудових відносин поряд із трудовим договором вважає акти призначення на посаду, обрання на посаду та затвердження на посаді; результат конкурсу; рішення суду; направлення державною службою зайнятості на роботу за рахунок встановленої квоти [4, с. 233]. Своєю чергою В.А. Андропова вказує, що трудовий договір є універсальним юридичним фактом у трудовому праві, оскільки є підставою виникнення не тільки індивідуальних трудових правовідносин, але й окремих видів колективних трудових правовідносин (наприклад, за участю працівників в управлінні організацією). У випадках і порядку, передбачених законодавством і статутними документами, трудові відносини виникають на підставі трудового договору в результаті: 1) призначення на посаду або затвердження у посаді; 2) обрання на посаду; 3) обрання за конкурсом на заміщення відповідної посади; 4) направлення на роботу уповноваженим відповідно до закону органом у рахунок встановленої квоти; 5) судового рішення про укладення трудового договору; 6) направлення для проходження альтернативної (невійськової) служби [5, с. 16]. Отже, ми бачимо, що нині не існує єдиного наукового підходу вчених щодо визначення підстав виникнення трудових правовідносин.

Слід зауважити, що під час аналізу змісту Закону України «Про Національну поліцію» підставами виникнення трудових правовідносин з поліцейськими є наказ про призначення на посаду поліцейського; рішення поліцейської комісії за результатами конкурсу; контракт про проходження служби в поліції (ст. ст. 55, 56 та 63 Закону). Наказ про призначення на посаду поліцейського, виходячи з норм Закону України «Про Національну поліцію» [6], зокрема ч. 2 ст. 56 та ч. 5 ст. 63, є основним правостановлюючим юридичним фактом, оскільки саме з його виданням пов'язується виникнення трудових правовідносин з поліцейськими. З цього приводу слушною є думка К.Ю. Мельника, який звертає увагу, що акти призначення мають значення самостійної підстави виникнення трудових правовідносин. Так, виходячи з важ-

ливості завдань та функцій правоохоронних органів для життєдіяльності держави, їх виконання має здійснюватися у повному обсязі. Тому вчений вважає, що у цьому разі немає місця компромісу між сторонами трудових правовідносин службовців правоохоронних органів у встановленні прав і обов'язків. Зміст зазначених правовідносин визначається заздалегідь у нормативному порядку. А отже, саме з моменту призначення на посаду до певного правоохоронного органу службовець наділяється визначеними в нормативному порядку правами та обов'язками за посадою, тобто по суті трудовою функцією [4, с. 212].

Однак нас більше цікавить контракт, якому у Законі України «Про Національну поліцію» [6] присвячена окрема стаття – ст. 63 «Контракт про проходження служби в поліції». Контракт про проходження служби в поліції – це письмовий договір, що укладається між громадянином України та державою, від імені якої виступає поліція, для визначення правових відносин між сторонами [6]. Навіть під час поверхового аналізу цього визначення виникає низка запитань про його зміст та ознаки, а також про які правовідносини між сторонами йдеться. Відповідно до ч. 2 ст. 63 Закону контракт про проходження служби в поліції укладається: з особами молодшого складу поліції, які вперше прийняті на службу в поліції, – одноразово строком на два роки без права подовження; з громадянами, які зараховані до вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання, який здійснює підготовку поліцейських, – на час навчання; із заступниками керівників територіальних органів поліції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах, науково-дослідних установах, вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, та керівниками структурних підрозділів зазначених органів, закладів та установ, – на термін три роки з правом подовження контракту на той самий термін; із заступниками керівника поліції та керівниками територіальних органів поліції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, науково-дослідних установах, ректорами (керівниками) вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, та прирівняних до них керівниками, – строком на чотири роки з правом подовження контракту одноразово строком до чотирьох років; з керівником поліції – строком на п'ять років з правом подовження контракту одноразово строком до п'яти років [6].

Слід зауважити, що у розгляді предмета нашого дослідження ми підтримуємо групу вчених, які стверджують, що контракт є одним із видів трудового договору. З цього приводу заслуговує на увагу думка В.І. Прокопенка, який пропонує вважати контракт видом трудового договору [7, с. 112]. Своєю чергою П.Д. Пилипенко пропонує внести зміни до ч. 3 ст. 21 КЗпП України, виклавши її у такій редакції: «Особливим видом трудового договору є контракт, у якому строк його дії, права, обов'язки і відпові-

дальність сторін, умови матеріального забезпечення й організації праці працівника, умови розірвання договору, зокрема дострокового, встановлюються угодою сторін» [3, с. 96]. Також слід підтримати позицію відомих учених стосовно необхідності розуміння контракту як виду трудового договору, який має свою специфіку та сферу застосування. Науковці здебільшого вказують на відмінності між трудовим договором та контрактом. Так, С.О. Сільченко звертає увагу, що трудові відносини, які виникають на підставі контракту, мають виключно строковий характер, що унеможливає його трансформацію у безстроковий трудовий договір. Науковець вказує на таку важливу ознаку контракту, як індивідуалізація трудових правовідносин. Сторони самостійно мають визначати його зміст, зокрема щодо строку чинності, а тому жодний інший суб'єкт не повинен мати права встановлювати мінімальну чи максимальну його тривалість [8].

Своєю чергою С.О. Сільченко вважає, що контракт має бути строковим, оскільки це створює певну впорядкованість відносин сторін та унеможливить зміну його умов в односторонньому порядку [8, с. 12–13]. О.М. Дуюнова вказує, що найважливішою відмінністю контракту від традиційного трудового договору є співвідношення нормативного та договірного регулювання трудових відносин. Фахівець зазначає, що у трудовому договорі умови праці та матеріального забезпечення працівника здебільшого встановлюються правовими нормами (законами, підзаконними нормативними актами, локальними правилами), та, звичайно, лише декілька умов встановлюються самими сторонами – трудова функція, місце та початок роботи, у деяких випадках – оплата праці. У разі укладення контракту домінує договірне регулювання істотних та інших умов праці, а також умов, що стосуються соціально-побутової сфери [9, с. 72].

На думку О.В. Худякової, основною відмінністю контракту від строкового трудового договору слід вважати необхідність постійного переукладення після закінчення його строку. Ще однією особливістю контракту треба вважати можливість встановлення у ньому відповідальності сторін, зокрема матеріальної, та умов розірвання контракту, в тому числі дострокового. Крім цього, контракт можна укладати тільки у випадках, прямо передбачених законом. Специфіка функціонування Національної поліції України, як і будь-якого державного органу, накладає певні особливості на зміст контракту. Так, більшість умов праці поліцейських закріплено у законодавчому порядку. З огляду на це, сторони обмежені у договірному регулюванні трудових відносин. Договірний характер відповідних відносин проявляється здебільшого у згоді громадянина України працювати на встановлених державою умовах. Разом із тим можливість договірного регулювання окремих аспектів трудових відносин поліцейських передбачена національним законодавством. Наприклад, ч. 2 ст. 63 Закону України «Про Національну поліцію» [6] надає сторонам можливість у певних випадках

самим визначати строк контракту. Частина 5 ст. 63 цього Закону передбачає, що контракт є підставою для видання наказу про прийняття особи на службу в поліції та/або призначення її на відповідну посаду. Отже, рішення поліцейської комісії за результатами конкурсу та контракт про проходження служби в поліції є обов'язковими юридичними фактами під час прийняття на службу до Національної поліції України у певних випадках [10].

Також вважаємо за необхідне розглянути наукові підходи вчених щодо визначення змісту такої правової категорії, як «контракт». Так, О.В. Смирнов вказує, що поняття «контракт» найчастіше трактується як особливий різновид трудового договору, що відрізняється своєрідністю змісту, сторін контракту, його строковим характером [11, с. 186]. Особливої уваги заслуговує думка Т.П. Яценка, який під контрактом про службу в органах внутрішніх справ розуміє угоду між громадянином України та органом внутрішніх справ в особі його начальника, за якою громадянин зобов'язується виконувати покладені на нього службові обов'язки, дотримуватися Присяги, внутрішнього трудового розпорядку та вимог нормативно-правових актів, що регламентують службу в органах внутрішніх справ, а орган внутрішніх справ зобов'язується здійснювати своєчасну та в повному обсязі виплату грошового забезпечення, надавати інші види забезпечення та соціального захисту, а також забезпечувати всі умови служби, передбачені чинним законодавством та угодою сторін [12, с. 12].

Отже, на основі вищевикладеного матеріалу вважаємо, що контракт є одним із різновидів трудового договору. Сучасні дослідники в галузі трудового права розглядають трудовий договір (контракт) як: одну з основних форм реалізації конституційного права громадян на працю; юридичний факт, який є головною підставою виникнення трудових правовідносин та існування їх у часі, а також передумовою для виникнення та існування інших правовідносин, тісно пов'язаних з трудовими; центральний інститут трудового права, тобто система правових норм, що регулюють прийняття на роботу (укладення трудового договору), переведення на іншу роботу (змісту умов трудового договору) та припинення трудового договору [13, с. 58].

С.М. Прилипко і О.М. Ярошенко розглядають трудовий договір (контракт), по-перше, як найважливіший інститут трудового права, що займає центральне місце в його системі та системі законодавства про працю. По-друге, трудовий договір є важливою гарантією таких взаємопов'язаних трудових прав, як право на працю; право на вибір виду зайнятості й виключного права громадянина на розпорядження своїми здібностями до праці. Тісний зв'язок трудового договору з цими суб'єктивними правами зумовлює розвиток різних видів індивідуальних договорів про працю в умовах ринкової економіки, що дає можливість сторонам повніше враховувати взаємні інтереси й потреби у встановленні, зміні та припиненні трудових правовідносин. По-третє, трудовий

договір є умовою для застосування до працівника трудового законодавства. Уклавши його та приступивши до реалізації його умов, фізична особа здобуває статус працівника, на неї поширюються нормативні акти у сфері праці, зокрема й локальні. По-четверте, трудовий договір є підставою виникнення трудових правовідносин і створює юридичну базу для їх функціонування. Договір є регулятором трудових та деяких пов'язаних з ними відносин [14, с. 266].

Іншої думки дотримуються Г.І. Чанишева і Б.А. Римар, які зазначають, що договір як юридичний факт міг бути угодою про найважливіші для сторін умови, тобто угодою про зміст, договором у буквальному значенні, а міг бути актом про прийняття на роботу, майже всі умови якого були вирішені. Однак у будь-якому разі трудовий договір був і залишається юридичним фактом, що породжує трудові правовідносини [15, с. 14]. Представники львівської школи трудового права розглядають трудовий договір як: основний інститут у системі трудового права; підставу виникнення трудових правовідносин; форму залучення до праці; угоду про працю між роботодавцем і найманим працівником [16, с. 153].

На основі вищевикладеного матеріалу пропонуємо власне бачення трудового договору як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських. У зв'язку з чим вважаємо, що контракт про проходження служби в поліції є одним із видів трудового договору. Слушно з цього приводу зауважив П.Д. Пилипенко, який у своєму доктринальному дослідженні наголосив на необхідності внесення змін до ч. 3 ст. 21 КЗпП України, виклавши її у такій редакції: «Особливим видом трудового договору є контракт, у якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального

забезпечення й організації праці працівника, умови розірвання договору, зокрема дострокового, встановлюються угодою сторін» [3, с. 96]. Також слід зауважити, що контракт є регулятором трудових та деяких пов'язаних з ними відносин. Такої думки дотримується більшість учених. Слід відзначити, що основними відмінностями контракту від трудового договору є необхідність постійного переукладення після закінчення його строку; співвідношення нормативного та договірної регулювання трудових відносин тощо.

Висновок. Отже, на основі проведеного дослідження слід наголосити, що проблематика визначення трудового договору (контракту) як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських на сьогодні потребує подальшого наукового дослідження. Зумовлене це тим, що нині відбуваються глибокі зміни в українському суспільстві на межі політичних та соціально-економічних реформ, загострення соціальної напруги та актуалізація звернення науковців до проблематики трудових прав. Передусім виникла необхідність внесення змін до ч. 3 ст. 21 КЗпП України. Ми підтримуємо думку П.Д. Пилипенка, який пропонує ч. 3 ст. 21 КЗпП України викласти у такій редакції: «Особливим видом трудового договору є контракт, у якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення й організації праці працівника, умови розірвання договору, зокрема дострокового, встановлюються угодою сторін». Що ж стосується безпосередньо трудового договору (контракту) як підстави виникнення та реалізації трудових прав поліцейських, то тут слід зауважити, що контракт є підставою виникнення трудових правовідносин і створює юридичну базу для їх функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кодекс Законів про працю. / Відомості Верховної Ради України, 1971, додаток до № 50, ст. 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Пилипенко П.Д. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. / П.Д. Пилипенко. – К.: Знання, 2003. – 146 с.
4. Мельник К.Ю. Проблеми правового регулювання трудових відносин службовців правоохоронних органів: [монографія]. / К.Ю. Мельник. –Х.: Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 360 с.
5. Андронova В.А. Юридичні факти у трудовому праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення»/ В.А. Андронova. – Одеса, 2014. – 20 с.
6. Закон України «Про Національну поліцію»: від 02.07.2015 р., № 580-VIII. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
7. Прокопенко В.І. Співвідношення понять «трудоий договір» і «контракт» у трудовому праві України. / В.І. Прокопенко. // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – № 3. – С.109–117.
8. Сільченко С.О. Строковий трудовий договір: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / С.О. Сільченко. – Х., 2001. – 20 с.
9. Дуюнова О.М. Угоди про працю за трудовим законодавством України: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.05 / О.М. Дуюнова. – Київ, 2004. – 194 с.
10. Худякова О. В. Підстави виникнення трудових правовідносин з поліцейськими [Електронний ресурс] / О.В. Худякова // Форум права. – 2016. – № 2. – С. 239–243. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_2_37.pdf.
11. Трудовое право: [учеб.] / Н.А. Бриллиантова и др.; под ред. О.В. Смирнова, И.О. Снегиревой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК «Велби» Изд-во Проспект, 2007.
12. Яценко Т.П. Правове регулювання служби працівників органів внутрішніх справ за контрактом: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Яценко Тамара Петрівна. – Київ, 2012. –18 с.
13. Трудовое право Украины в вопросах и ответах: [учебно-справочное пособие]. – Издание пятое, переработанное и дополненное. /Под ред. В.В. Жернакова. – Х.: «Одиссей», 2007.
14. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудовое право Украины: [підручник]. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009.

15. Чанишева Г.І., Римар Б.А. Види трудового договору за законодавством України: [монографія]. / Г.І. Чанишева, Б.А. Римар. – Одеса: Фенікс, 2011. – 176 с.
16. Трудове право України. [академічний курс]: Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, З.Я. Козак та ін.; за ред. П.Д. Пилипенко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». – 2004.